

Key words: principles, laws, method of teaching, interactive methods of studies, interactive activities.

Стаття надійшла до редакції 02.01.2016 р.

Прийнято до друку 29.02.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Горошкіна О. М.

УДК 37.013.42:37.018.4:37.041

Н. Є. Тимошенко

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В умовах соціально-економічної кризи, яку переживає наша країна, цілком очевидним є факт невизначеності більшості підлітків, юнаків та молодих людей у майбутньому професійному житті: дехто лише починає обирати професію, а інші продовжують визначатись як суб'єкти професійного навчання чи трудової діяльності, щоразу приймаючи нові рішення у реалізації потенційних можливостей в стрімко змінюваних соціальних умовах.

Питання професійного самовизначення в системі життєдіяльності особистості не є новою у наукових дослідженнях. Інтерес широкого кола науковців та дослідників до цієї теми пов'язаний із її об'єктивною значимістю як для конкретної людини, так і для суспільства в цілому, зокрема: соціально-педагогічні передумови професійного самовизначення молоді розглядали такі науковці, як: В. Романчик, В. Савченко, М. Тітма, З. Шубкін; психолого-педагогічні основи підготовки молоді до вибору фаху аналізували О. Голомшток, М. Захаров, Є. Климов, Г. Костюк, В. Кравецький, В. Моляко, Є. Павлютенков, І. Уличний, С. Чистякова; професійну орієнтацію школярів на певні види професійної діяльності досліджували С. Загребельний, Л. Куліненко, А. Ходорчук; досвід зарубіжних країн з професійної орієнтації вивчали С. Дармодехін, М. Павлова, Л. Сундукова, Т. Терещук.

Метою статті є аналіз поняття «професійне самовизначення особистості», розкриття та висвітлення етапів професійного самовизначення та виокремлення основних показників сформованого професійного старшокласників.

Протягом останніх років в нашій державі відбуваються зміни в соціальній, економічній, культурній, освітній і політичній сферах, які зумовлюють необхідність удосконалення існуючих традиційних форм та методів підготовки молоді до самостійного і свідомого вибору майбутньої професії. Більшість молодих людей, обираючи майбутню

спеціальність, орієнтуються на те, щоб професія була престижною та добре оплачуваною, і забувають про той факт, що громадське визнання професій з часом змінюється. Так само, як і змінюється попит на «престижні» спеціальності на ринку праці.

Проблему професійного самовизначення особистості розглядали як вітчизняні так і зарубіжні науковці та дослідники.

У наукових та науково-методичних джерелах процес професійного самовизначення особистості представлений як оптимальна відповідність індивідуальних якостей особистості до однієї певної професії, де в основі лежить свідомий і раціональний пошук максимальної відповідності системі «людина-професія» (Ф. Парсон); з точки зору теорії рішень, як системи орієнтувань в різних професійних альтернативах та прийнятті рішення з проблеми вибору професії (Х. Томз, Г. Рис); з позиції варіантів професійного шляху при зіткненні власних уподобань індивіда з професійними альтернативами, що приводять до створення картини перспектив професійного розвитку та «образу – Я» (Д. Тідельман, О. Хара). Головним у професійному самовизначенні особистості науковці визначають розвиток Я-концепції як процес формування самосвідомості, саморозуміння, самовідношення (Д. Тідельман, О. Хара); в процесі соціалізації (І. Кон, А. Мудрик, В. Шубкін); у становленні та розширенні професійних намірів (С. Ігонікова, В. Лісовський); у професійній спрямованості особистості (М. Захаров, Н. Чистяков); у процесі становлення професійної самосвідомості (Є. Клімов); у професійному виборі і професійному розвитку особистості Т. Власова, І. Сазонов); в особливостях саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації особистості в обраній професії (Н. Гейжан); з позиції динамічності (постійно змінюваного) і по-новому мотивованого, завжди активного процесу самовизначення (Н. Касаткіна, Є. Руднева); як усвідомлене позитивне ставлення особистості до сфери професійної діяльності (І. Загорець); як професійна спрямованість, що включає інтереси, схильності, здібності, мотиви, знання, вміння та можливості (С. Чистякова) [11].

Це дає підстави говорити про те, що поняття «професійне самовизначення» науковцями та дослідниками трактується по-різному. Зокрема, досить часто дане поняття трактується як процес вибору професії; співвідношення особистісних можливостей із вимогами професії; профорієнтаційної роботи як необхідної складової професійного самовизначення та ін.

Ми будемо розглядати проблему професійного самовизначення особистості у двох напрямках: *психологічному та педагогічному*.

Отже, зупинимось на першому напрямі:

Як відомо, психологи виділяють кілька видів самовизначення: професійне, соціальне, індивідуальне, сімейне, життєве й ін. Ряд дослідників розглядають професійне самовизначення як важливий компонент розвитку всієї особистості.

З огляду на те, що головною метою профорієнтаційної роботи є самовизначення особистості саме в професійному плані, необхідно уточнити, що ж розуміють науковці під професійним самовизначенням.

Так, М. Гінзбург наголошував, що професійне самовизначення детермінується внутрішньою логікою психічного розвитку особистості і пов'язане з потребою у самореалізації, яка гостро виражена у юнацькому віці [3]. Науковець акцентував увагу на тому, що професійне самовизначення входить до системи уявлень особистості щодо перспектив, пов'язаних з вибором майбутньої професії, так, як у юнацькому віці вперше усвідомлюється акт реалізації життєвого спрямування у майбутнє.

Іншої думки дотримувався М. Пряхников. Науковець вважав, що вивчаючи зв'язки особистісного самовизначення, професійного вибору та професійної самореалізації обумовлені її цілісним ставленням до світу. На його думку, сутність професійного самовизначення полягає у самостійному і свідомому знаходженні сенсу виконуючої роботи і всієї життєдіяльності людини в конкретній соціальній ситуації [10].

Ми погоджуємось з думкою С. Фукуями, який наголошував на потребі створення у школі відповідних інфраструктур, а саме: розвинутої системи профорієнтаційної, у першу чергу – профконсультаційної роботи з учнями, матеріально-технічної бази [8, с. 8].

Є. Клімов трактував професійне самовизначення як діяльність людини, що приймає той або інший зміст, тобто насамперед, образи бажаного майбутнього, особливості усвідомлення себе й свого місця в системі ділових міжособистісних стосунків [6].

Тож про вдале професійне самовизначення можна вести мову тільки в тому випадку, якщо людина буде враховувати всі *три фактори*:

- свої професійні бажання (*хочу*),
- особистісні психофізіологічні можливості (*можу*),
- потреби кадрового ринку праці того регіону, де він проживає (*треба*) [2].

На основі аналізу наукових та науково-методичних джерел ми можемо відзначати, що психологія розглядає професійне самовизначення, принаймні, з двох точок зору:

- 1) як найбільш важливий компонент професійного розвитку особистості;
- 2) як критерій одного з етапів тривалого і складного процесу професійного розвитку.

Отже, ми можемо констатувати, що, *по-перше*, професійне самовизначення не є пасивним психологічним процесом, а пов'язане з певною діяльністю людини; *по-друге*, для його реалізації у людини повинні бути сформовані образні бажання майбутнього, тобто особистість повинна усвідомлювати своє «хочу»; *по-третє*, людина повинна усвідомлювати саму себе, свої особистісні можливості й обмеження, тобто зрозуміти власне «можу»; *по-четверте*, оскільки мова

йде про пошук власного місця в системі міжособистісних відносин, виходячи людині необхідно зрозуміти, що у конкретному соціумі, у якому вона перебуває, необхідна тепер, тобто «треба».

Щодо *педагогічного напрямку*, то науковці професійне самовизначення розглядають як: процес самопізнання та об'єктивної оцінки особистістю власних індивідуальних особливостей; зіставлення своїх професійно-важливих якостей і можливостей з вимогами, які необхідні для оволодіння конкретною професією; процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності (вибір професії, професійного навчального закладу, місця працевлаштування).

На думку дослідника Л. Йовайши вибір майбутньої професії учнями, потрібно розглядати як процес їх активного професійного самовизначення. На її думку за такої позиції вибір професії є необхідним складовим компонентом особистісного професійного самовизначення школярів [5].

Науковці вважають за потрібно розмежовувати поняття вибору старшокласниками майбутньої професії та професійне самовизначення старшокласників. Так, І. Дубровіна, В. Моляко вважають, що професійне самовизначення школярів це не тільки вибір майбутньої професії, але і його реалізація [7; 11]. Вони включають до складу професійного самовизначення, окрім професійної підготовки, також і адаптацію людини на конкретному робочому місці. Отже, вище зазначене дає підстави стверджувати, що поняття вибору старшокласниками майбутньої професії і професійне самовизначення старшокласників не є тотожними.

З точки зору Н. Побірченко прийняття рішення в процесі вибору професії визначається як сукупність вольових дій, що мають певні етапи свого розвитку: спочатку учні вчать формулювати проблему, що означає уміння сприймати, виділити; обґрунтувати проблему та визначити критерії успішного її розв'язання; далі школярі вчать виробляти критерії успішного її розв'язання і вже потім вчать організовувати виконання рішень, аналізувати, контролювати [9].

Ми погоджуємось з думкою дослідниці М. Зубковою, що під професійним самовизначенням потрібно розглядати процес та результат формування ставлення особистості до себе як суб'єкта професійної діяльності. Вона виділяє ряд показників, які розкривають сутність процесу професійного самовизначення, це: мотиви професійного вибору, професійно-ціннісні орієнтації, наявність індивідуального життєвого плану [4].

Ми вважаємо, що важливою передумовою успішного професійного самовизначення є сформованість у особистості професійно-важливих якостей – окремих психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам певної професії та сприяють успішному оволодінню нею. Ми впевнені в тому, що підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування таких психологічних якостей

як: здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, прагнення, професійні плани, ідеали, переконання.

Отже, професійне самовизначення – доволі складний, часом суперечливий процес, в основі якого лежить прагнення молодої людини до самостійності, самоутвердження себе в житті.

Проблеми вибору професії, наступної побудови кар'єри, етапів професійного та особистісного розвитку, кар'єрних орієнтацій та установок розглядалися багатьма вченими (Є. Климов, Е. Гінзберг, В. Сластьоніна, Н. Кузьміна, В. Шадриков, Дж. С'юпер та ін.) та були сформульовані у вигляді теорій професійного розвитку.

У наукових джерелах зустрічаються різні підходи до виділення етапів професійного самовизначення особистості.

З точки зору *психології розвитку* (вікових особливостей учнів) професійне самовизначення можна поділити на *чотири етапи*: 1) *дитяча гра* – виконання певних професійних ролей і окремих елементів пов'язаної з цими ролями поведінки в процесі гри; 2) *підліткова фантазія* – уявлення себе в мріях представником тієї чи іншої професії; 3) *попередній вибір професії* – сортування різних видів діяльності та їх оцінка з точки зору інтересів, здібностей, системи цінностей особистості; 4) *прийняття остаточного рішення* – вибір рівня кваліфікації, об'єму й тривалості професійної підготовки, вибір спеціальності.

З *педагогічної* точки зору процес професійного самовизначення можна поділити на *наступні етапи*: *емоційно-образний* – характерний для дітей старшого дошкільного віку; *пропедевтичний* – характерний для учнів молодшого шкільного віку (1-4 класи); *пошуково-зонduючий* – характерний для молодших підлітків (4-7 класи); *період розвитку професійної свідомості* (8-10 класи); *період уточнення соціально-професійного статусу* (10-11 класи); *період входження в професійну діяльність* (учні та студенти професійних навчальних закладів); *саморозвиток фахівця* безпосередньо у професійному середовищі.

Отже, на основі вищезазначеного, можна виокремити основні показники *сформованого професійного самовизначення*, до них можна віднести:

- поінформованість учня про структуру народного господарства, потреби ринку праці, зміст і умови праці з обраної професії, навчальні заклади, в яких можна отримати професію;
- сформованість професійних інтересів і намірів;
- сформованість мотиваційної сфери при виборі професії;
- наявність спеціальних здібностей;
- наявність практичного досвіду у вибраній сфері діяльності;
- узгодженість інтересів, здібностей і нахилів із вимогами професії;
- відповідний стан здоров'я, відсутність протипоказань.

У нашій статті ми опираємося на теорію «професійної зрілості» Дж. С'юпера, що набула великої популярності за кордоном. науковець розглядав вибір професії як реалізацію «Я-концепції», а професійний розвиток як складову частину загального розвитку особистості. Дж. С'юпер співвідносить етапи професійного розвитку з віковими періодами [12]: 1. *Етап зростання* (від народження до 14 років). Діти в іграх програють різні ролі, пробують себе в різних заняттях, з'ясовують, що їм подобається і що добре виходить. У них з'являються якісь інтереси, які можуть вплинути на майбутню професійну кар'єру. 2. *Етап дослідження* (від 15 до 24 років). Юнаки та дівчата намагаються визначитися у своїх потребах, інтересах, здібностях, цінностях і можливостях. До кінця цього етапу молоді люди підбирають відповідну професію і починають її освоювати. 3. *Етап зміцнення кар'єри* (від 25 до 44 років). Працівники прагнуть зайняти міцне положення в обраній сфері діяльності. У перші роки трудового життя може відбутися зміна роботи або спеціальності, у другій половині цього етапу спостерігається тенденція до збереження обраного роду занять. 4. *Етап збереження досягнутого* (від 45 до 65 років). Працівники намагаються зберегти за собою те положення на виробництві або службі, якого вони добилися на попередньому етапі. 5. *Етап спаду* (після 65 років). Фізичні та розумові сили літніх працівників знижуються. Для того щоб відповідати можливостям людини, що знизилася, змінюється характер роботи. Трудова діяльність припиняється [1].

У своїй періодизації Дж. С'юпер розглядає не лише процес вибору професії, а й процес становлення людини як професіонала, тобто процес побудови кар'єри в цілому. Цікаво те, що він до періодизації включає і дитячий вік, вважаючи, що це має велике значення у виборі майбутньої професії.

На нашу думку, більш детальну періодизацію процесу професійного самовизначення в дитячому віці запропонував М. Гінзберг, обґрунтувавши теорію компромісу з реальністю. У ній М. Гінзберг звертав особливу увагу на той факт, що вибір професії – це процес, що розвивається, все відбувається не миттєво, а протягом тривалого періоду.

М. Гінзбург визначив *три стадії даного процесу*: на *стадії фантастичного вибору* (до 11 років) дитина лише роздумує про майбутнє і ще не вміє зв'язувати цілі і засоби. Первинний вибір, який здійснюється на цій стадії, виробляється в умовах мало диференційованого уявлення про професії і при відсутності виражених інтересів і схильностей; в міру інтелектуального розвитку підліток чи юнак все більше цікавиться умовами реальності, але ще не впевнений у своїх здібностях – *стадія пробного вибору* (до 16-19 років). Поступово фокус його уваги зміщується з суб'єктивних факторів до реальних обставин. З більшості варіантів, виділяються декілька найбільш реальних; *стадія реалістичного вибору* (після 19 років) включає обговорення питання з обізнаними особами, усвідомлення можливості

конфлікту між здібностями, цінностями і об'єктивними умовами реального світу [3].

Тобто, на відміну від Дж. С'юпера, Е. Гінзбург акцентує увагу саме на проблемі вибору професії, не розглядаючи наступний процес професійного розвитку особистості. На нашу думку, ці дві теорії влучно доповнюють одна одну. Крім того, обидві теорії наголошують на тому, що саме дитячий та юнацький вік є визначальним у виборі професії. Це дає змогу зробити висновок про необхідність розвивати пізнавальний інтерес дітей та підлітків, знайомити їх з різними професіями, заохочувати їх інтереси та хобі, оскільки будь-яка з ідей, з якою в цьому віці знайомляться люди, може мати вирішальну роль у виборі майбутнього шляху.

Основною формою власної активності старшокласників у процесі професійного самовизначення виступає самопізнання, а саме такі його етапи: 1) самоаналіз (співставлення власного «хочу» і суспільного «потрібно»); 2) самооцінювання власних здібностей, задатків і інтересів; 3) самоусвідомлення власних потреб, самокорекція (приведення у відповідність власних потреб з вимогами професії до людини, («можу»).

Отже, ми можемо розглядати *професійне самовизначення особистості як складне структурне новоутворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань про професії, практичні вміння і навички, сформовані у відповідності з вимогами суспільства й можливостями навчально-виховного процесу в школі.*

Таким чином, етап вибору майбутньої професії є дуже важливим життєвим кроком, і від того, наскільки правильно обраний життєвий шлях, залежить душевний стан особистості, її місце серед людей, усвідомлення власної системи цінностей. Також важливим моментом у професійному самовизначенні особистості є стимулювання власної активності, розвитку властивостей особистості, які б опирались на визначену систему мотивів, потреб та ціннісних орієнтацій. В цьому напрямку важливу роль у визначенні професійного розвитку відіграє власна активність суб'єкта професійного самовизначення, інтеріоризація зовнішніх впливів у план особистісних смислів.

Список використаної літератури

1. Анютина В. С. Основы профориентационной диагностики : учеб. пособ. : в 2-х ч. / В. С. Анютина. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2009. – Ч. 1. Теоретические основы профориентационной диагностики. – 102 с. **2. Баріхашвілі І. І.** Психологічні основи профорієнтації та професійного самовизначення : навч. посіб. / І. І. Баріхашвілі, М. П. Ворона, Г. В. Гриценко; під заг. ред. І. М. Старікова. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 208 с. **3. Гинзбург М. Г.** Жизненные планы как проявление личностного самоопределения старшекласников / М. Г. Гинзбург // Психологические условия

формирования социальной ответственности школьников. – М. : Изд-во АПН СССР, 1987. – С. 18 – 24. **4. Зубкова М. А.** Профессиональное самоопределение будущего педагога / М. А. Зубкова // Вісник СевДТУ : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2009. – С. 164 – 170. **5. Йовайша Л. А.** Проблемы профессиональной ориентации школьников : пер. с лит. / Л. А. Йовайша. – М. : Педагогика, 1983. – 128 с. **6. Климов Е. А.** Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – М. : Академия, 2004. – 304 с. **7. Моляко В. А.** Психологічна готовність до творчої праці / В. А. Моляко. – К. : Знання, 1989. – 256 с. **8. Піддячий М. І.** Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / М. І. Піддячий. – К., 2002. – 19 с. **9. Побірченко Н. А.** Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Побірченко Неоніла Антонівна. – К., 2000. – 456 с. **10. Пряжников М. С.** Профессиональное и личное самоопределение / М. С. Пряжников. – М.-Воронеж : Изд-во ин-та практ. псих., 1996. – 256 с. **11. Формирование** личности старшеклассника / под ред. И. Ф. Дубровиной. – М. : Педагогика, 1989. – 168 с. **12. Шаповаленко И. В.** Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология) / И. В. Шаповаленко. – М. : Гардарики, 2005. – 349 с.

Тимошенко Н. Є. Професійне самовизначення особистості як психолого-педагогічна проблема

У статті аналізуються різні наукові підходи щодо поняття «професійне самовизначення особистості», розкриваються та висвітлюються етапи професійного самовизначення особистості та виокремлюються основні показники сформованого професійного самовизначення старшокласників.

Ключові слова: самовизначення, професійне самовизначення особистості, самоаналіз, само оцінювання, самокорекція, етапи, фактори, вибір професії.

Тимошенко Н. Е. Профессиональное самоопределение личности как психолого-педагогическая проблема

В статье анализируются разные научные подходы понятия «профессиональное самоопределение личности» и дается определение, раскрываются и освещаются этапы профессионального самоопределения личности, выделяются основные показатели сформированного профессионального самоопределения старшеклассников.

Ключевые слова: самоопределение, профессиональное самоопределение личности, самоанализ, само оценки, самокоррекция, этапы, факторы, выборе профессии.

Tymoshenko N. E. Professional self-determination of the person as a psychological and pedagogical problem

The article analyzes the different scientific approaches the concept of «professional self-determination of the individual» and a definition, open and covered Etap professional self-determination of the individual, stand out basic indicators generated by professional self-determination of senior pupils.

Keywords: self-determination, professional self-determination of the individual, self-analysis, self evaluation, self-correction, stages, factors, the choice of profession. Stages of professional development of social workers in the system of continuous professional education

Стаття надійшла до редакції 25.01.2016 р.

Прийнято до друку 29.02.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 373.5.016

Н. Ю. Турсиду

**УРОВНИ ВЛАДЕНИЯ ЯЗЫКОМ И УРОВНЕВЫЙ ПОДХОД
В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ
КАК ИНОСТРАННОМУ СТУДЕНТОВ-ГРЕКОВ**

Современный этап модернизации образовательной сферы актуализирует проблему обоснования и дальнейшей разработки эффективной методической системы изучения русского языка как иностранного на основе лингвокультурологического подхода, который обеспечивает изучение языка и культуры в их тесной взаимосвязи, а также способствует более глубокому пониманию поликультурности современного мира и ценности каждой этнокультуры в ее самобытности.

Теоретическое осмысление разных аспектов рассматриваемой проблемы включения культурного компонента в учебный процесс преподавания языка отражено в исследованиях Е. Верещагина, В. Воробьева, В. Костомарова, В. Красных, В. Масловой, Ю. Степанова, В. Телия.

Ценными являются результаты исследований, касающихся определению структуры национально-языковой картины мира, специфики взаимосвязи между языком и мировоззрением (В. Фон Гумбольдт, Э. Сепир, Бодуэн де Куртене, А. Потебня, Л. Щерба, Г. Колшанский).

Актуальным остается разрешение вопроса о диагностике уровня усвоения иностранного языка на культурной основе.